

ОСОБЛИВОСТІ ІДЕНТИЧНОСТІ СІЛЬСЬКИХ МІГРАНТІВ У ПОСТРАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ

Тіна Полек (Момот)

УДК 316.334.55/.56(477)“199/201”

У статті досліджено особливості ідентичності молодих сільських мігрантів у містах; виділено чотири найпоширеніші типи ідентичності мігрантів — міська, сільська, подвійна та ситуативна; проаналізовано уявлення мігрантів і корінних мешканців міст щодо того, хто може вважати себе городянином.

Ключові слова: ідентичність, подвійна ідентичність, ситуативна ідентичність, городянин.

В статье исследуются особенности идентичности молодых сельских мигрантов в городах; выделяются четыре наиболее распространенных типа идентичности мигрантов — городская, сельская, двойная и ситуативная; анализируются представления мигрантов и коренных горожан о том, кто может считать себя горожанином.

Ключевые слова: идентичность, двойная идентичность, ситуативная идентичность, горожанин.

The article deals with the characteristics of young rural migrants' identity. The author distinguishes four most widespread types of migrant identity — urban, rural, dual, and situational. The notion of migrants and native citizens about who has the right to be considered a town dweller is analyzed in the paper as well.

Keywords: identity, dual identity, situational identity, citizen.

Зростаючі темпи міграції до міст спричиняють масштабні зміни в міському середовищі. У таких умовах дослідження ідентичності сільської молоді в містах є необхідним для розуміння подальшого розвитку міської культури.

Вивчення локальної (територіальної) та соціальної ідентичності займає значний пласт сучасних українських соціогуманітарних досліджень. Серед праць, присвячених цьому питанню, варто виділити колективну монографію «Українське студентство у пошуках ідентичності», у якій проаналізовано динаміку соціальної ідентичності та її особливості в різних поколіннях студентства часів незалежності [5]. Дослідження містить важливу емпіричну інформацію, зокрема, щодо ідентичності колишніх селян, адже мігранти із села складають значну частину студентської молоді. Аналізу окремих аспектів міської ідентичності й взаємодії міської та сільської культур присвячені праці І. Турова [4], Д. Алісова [1], А. Мусієздова [2], Т. Соломонової [3].

Джерельну базу дослідження становлять власні польові матеріали автора (15 інтерв'ю з молодими мігрантами із села) та результати

анкетування, проведеного серед приїжджих до Києва та Вінниці (загалом 651 анкета).

Метою цієї статті є визначення ідентичності молодих сільських мігрантів у містах та аналіз уявлень про городянина серед мігрантів і корінних мешканців.

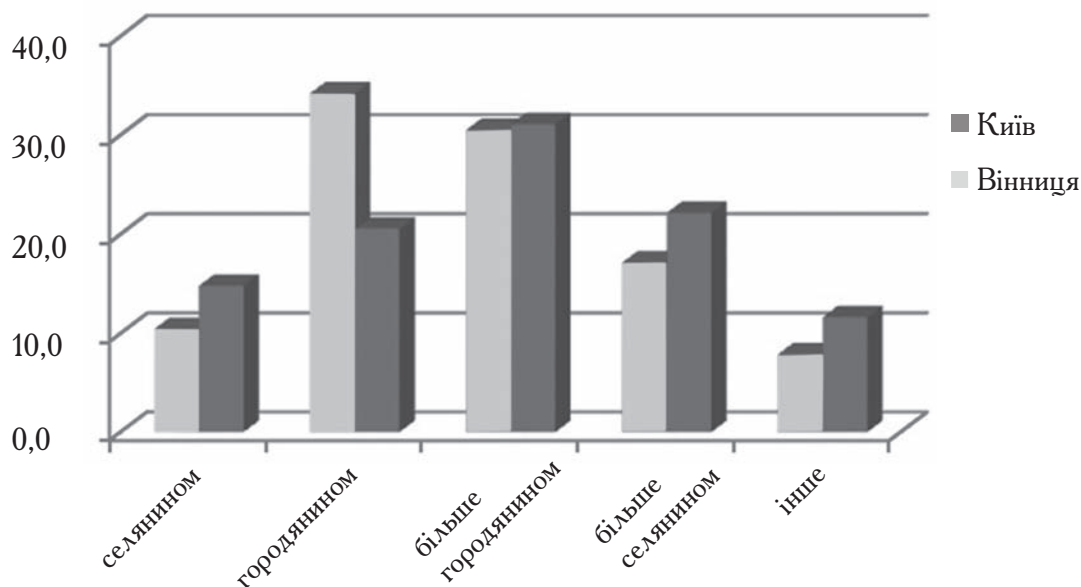
Наукова новизна дослідження полягає в аналізі ідентичності саме сільських молодих мігрантів у містах, що раніше спеціально не вивчалось. Крім того, до наукового обігу введено оригінальний джерельний матеріал — дані анкетування та інтерв'ю щодо ідентичності мігрантів.

Важливим елементом розуміння акulturаційних процесів у місті є визначення ідентичності сільської молоді в містах. Під ідентичністю ми розумітимемо результат отожднення індивіда з очікуваннями й нормами соціального середовища, у якому він перебуває. Отримані нами емпіричні матеріали дозволяють виділити чотири характерні для молодих мігрантів типи ідентичності: сільська, міська, подвійна та ситуативна.

Так, за даними нашого анкетування, «селянами» вважає себе 10,1 % опитаних у Він-

ниці і 14,7 % — у Києві, «більше селянами, ніж городянами» — 16,6 % у Вінниці і 22,0 % у Києві, «городянами» — 33,2 % у Вінниці і 20,5 % у Києві, «більше городянами, ніж селянами» — 29,6 % у Вінниці і 30,9 % у Києві (див. іл. 1). Результати опитування демонструють значні труднощі при визначенні мігрантами власної ідентичності, адже більшість опитаних обрали проміжні варі-

анти («більше селянин, ніж городянин» та «більше городянин, ніж селянин»), а не чіткі відповіді («селянин», «городянин»). Варто також зауважити суттєво більшу кількість тих, хто назвав себе городянином, у Вінниці, адже ідентифікувати себе з меншим містом психологічно значно легше, ніж із мегаполісом, особливо якщо він одночасно має статус столиці.

Іл. 1. «Ким Ви себе вважаєте?»

Наявність значної кількості респондентів, які обрали проміжні варіанти ідентичності, дозволяє стверджувати, що мігранти мають ознаки подвійної ідентичності, тобто одночасного самоусвідомлення себе і городянином, і селянином. Це засвідчують результати інтерв'ю: «Я на сьогоднішній день особисто відчуваю, що я от зараз, скільки вже пройшло, 20 років, що я, я можу бути і тим, і тим. Тобто, якщо я спілкуюся з міськими людьми, я можу спілкуватися на їхні теми, я можу бути такою, як вони. А якщо я приїжджаю в село... Але мене вистачає тільки на пару годин» (ЖНВ); «Скоріше всього і ні тим на 100 %, і ні тим на 100 %. Це деесь якийсь проміжний такий, проміжне відчуття, це якийсь завислий стан» (ГГМ). Отримавши навички міського життя та плануючи залишитися в місті, молоді люди пев-

ною мірою втрачають відчуття причетності до сільських проблем, однак через наявність сільського досвіду вихідці із села все-таки не наважуються називати себе городянами.

Крім подвійної ідентичності, у мігрантів із села нерідко можна спостерігати наявність ситуативної ідентичності, яка залежить від вигоди того чи іншого статусу в певний момент, що добре ілюструють відповіді респондентів: «Тут я з села, а там я з міста» (БВЮ); «[Ким ти себе називала, коли приїхала? Жителькою Черкас, яка переїхала в Київ?] Ну да, я гаваріла, што я із горада Черкасси, я не гаваріла, што я із села. [А чому?] Ну не знаю, как-та вот, ну, не магу сказать, што гарадськіє пакруче, проста как-та па-другому неможка атнасілись, патаму я гаваріла, што я черкасская. [А не було такого, щоб друзі, які лишилися вдома, тебе сприйма-

ли як “гарадскую”?] Ну да, вот бивала, уже где-та не сразу, не на первых курсах, а уже после третьего курса, четвертава, ани уже враспрімають, тіпа: “Ана там в Києве, шо-та крутоє”. І питалісь сразу, как я пріежаю, прійті в гості і: “Ну рассказивай”. І я далжна была, как звезда, ім што-та рассказивать. Пріхаділі проста паслушать, как будта я с космаса вернулась» (СВВ).

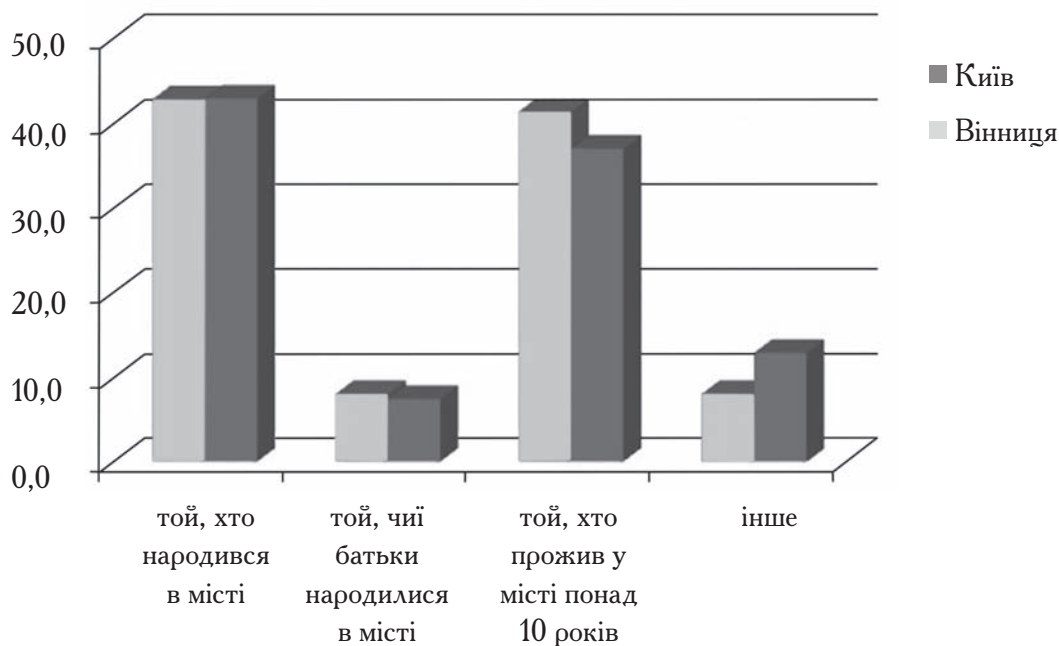
Таким чином, можна помітити, що мігрант обирає ту ідентичність, яка здатна забезпечити йому високий соціальний статус у конкретній ситуації. Поширеним є ухилення мігрантів із села від прямої відповіді на питання, звідки вони родом. Часто молоді люди називають лише область, звідки вони пріїхали, або найближчий районний центр, що засвідчує низький статус селянина й високий — городянина в їхньому сприйнятті.

Головним мотивом зарахування себе до селян для мігрантів стає «вірність корінню», «своїй землі», локальний патріотизм: «Ну, тіпа, я свого коріння абсолютно не цураюсь і ідентичності вінницької сільської. <...> Ну так, я себе вважаю вихідцем з села, який, можливо, тимчасово живе в місті,

а можливо, не тимчасово» (КВГ); «Я також вважаю себе селянином. Я всігда буду гордиться тим, шо я з села, завжди» (ГОВ).

Слід зазначити, що у випадках, коли мігранти зараховують себе до городян, вони неодмінно пояснюють, чому саме мають на це право. «[Ким Ви себе вважаєте?] Городянюку. Ясно, шо я відчуваю корені, родина із села, але сільською людиною я себе не відчувала...» (БІМ).

У ході опитування ми зіткнулися з тим, що і мігранти, і корінні жителі міста не мають єдиного погляду щодо того, кого можна вважати городянином. За даними анкетування, 45,7 % пріїжджих до Вінниці й 45,6 % пріїжджих до Києва назвали городянами тих, хто народився в місті. Водночас майже така сама кількість опитаних — 44,1 % та 39,3 % відповідно — зазначили, що городяни — ті, хто прожив у місті понад 10 років. Менше 10 % назвали городянами тих, чиї батьки народилися в місті (див. іл. 2). На нашу думку, чимало опитаних студентів, відповідаючи на це запитання, підсвідомо приміряли на себе роль городянина, тому близько половини респондентів назвали саме певний термін проживання в місті як головний критерій набуття міської ідентичності.

Іл. 2. «Хто, на Вашу думку, може вважати себе городянином?»

Дані інтерв'ю демонструють ще більші розбіжності в баченні мігрантами ознак городянина:

1. Той, хто народився в місті: «Той, хто дійсно народився в місті і період дитинства, підлітковий період провів так само в місті» (ГГМ).

2. Той, хто є представником третього покоління, яке проживає в місті: «Городянин — це той, в якого хоча б три покоління — це міські люди, однозначно, три і не менше, тоді людина міська. А якщо вона народилась в місті, а її батьки з села, — відбиток буде відчуватися» (ЖНВ).

3. Той, хто прожив у місті певний час: «Ше такий момент, от людина, скільки вона проживає в місті» (БІМ).

4. Той, хто володіє нерухомістю в місті: «Я себе буду щитати городянином тоді, коли в мене там буде квартира, коли я там буду жити своє подальше життя, да, тоді я себе можу щитати городянином, а не так що я там повчився, от я приїхав, я городський. Це неправильно» (ГАО).

5. Той, у кого в місті є сім'я, діти, друзі: «Людина буде вважати себе городянином тоді, коли вона вийшла з села, але її діти народилися в місті, тоді вона буде вважати себе саме городянином» (ГОВ); «Коли ти будеш проживати постійно в місті, коли в тебе будуть друзі, більшість буде друзів з міста, і коли в тебе там буде робота в місті, коли дружину знайдеш в місті, ти вже будеш повністю прив'язаний до міста, тоді вже можеш вважати себе городянином» (ГМЮ).

6. Той, хто надає перевагу міському дозвіллю й саморозвитку: «Нужна пасматреть, на што у него уходит время вне работы. Если он также, как в селе, идёт на лавачку и семачкі лускает, то я би не сказала, што он стал гарадскім жителем. А если он заботитса а внешнем віде, начинает там какіе-та журналы-кнігі пакупать, читать, куда-та в театр хадить, может бить, проста прайтись на улице, пайті в парк. То

есть эта уже другой від діяельности, каторый в селе би уже назвали балдапаніем, патаму што в селе нужна работать, ти не можеш проста тратить время на гуляніе. Нужна, если ти атдыхаеш, то ти максимум пад телік ілі на лавачку, а так ти должен работать, пака у тебя есть сілі» (СВВ).

Для порівняння ми залучили в дослідження матеріали інтерв'ю, проведених із корінними мешканцями міст. Їхні відповіді певною мірою повторювали бачення мігрантів, адже так само пов'язували належність до міста з народженням. Утім, значна частина опитаних убачала статус городянина в залученні до міської культури, дозвілля, відповідальності за місто. Також корінні мешканці міст вводили досить абстрактні поняття «відчуття міста», «відчуття духу міста» тощо, чого не траплялося у відповідях мігрантів. Отже, корінні міські жителі визначили такі умови, щоб уважатися «городянином»:

1. Право народження: «[А Ви себе вважаєте киянкою?] Так, бо я народилася в Києві, у мене немає іншої малої батьківщини, крім Києва» (ККА).

2. Право третього покоління: «Городянин — це людина, яка в третьому поколінні проживає в місті» (БЮС).

3. Протиставлення сільського й міського способу життя: «Я вважаю себе городянкою, по-перше, я дуже далека від землі, в мене ніколи не було ні дачі, ні села, в яке я могла би їздити. Я не уявляю, як це працювати, поратися і так далі» (ЛЮВ).

4. Зацікавлення культурою (навіть, якщо просторово людина проживає в селі): «Справа в тому, що мені здається, що деякі жителі села, це як виняток, вони уже мають ознаки цього городянства. <...> Людина абсолютно націлена на саморозвиток, цікавиться музикою, літературою і так далі. Не має значення, де він живе» (ЛЮВ).

5. Відчуття духу міста: «Щоб бути сто відсотковим городянином, треба народитись, але це не означає, що не можна стати там містянином чи городянином. Просто буває таке, що люди от кудись приїжджа-

ють: *“Це моє місто, я відчуваю його дух, я сюди добре вписуюсь”* (ККА).

6. Відчуття міста: *«Той, хто усвідомлює себе частиною міста»* (МІА).

7. Уявлення про городянина тотожні з уявленнями про інтелігенцію або аристократію: *«Я себе ловлю на думці, що у мене в голові сидить такий західноєвропейський образ, я асоціюю образ містянина або з вихідцем з Західної України (я маю на увазі, скажімо, зі Львова). Я можу собі уявити, скажімо, такий образ пані чи пана: це газета, похід в театр, філіжанка кави, якісь розмови, які стосуються, я не знаю, політики, якихось соціальних сфер життя і так далі»* (ЛЮВ).

8. Небайдужість до свого міста: *«Повноцінним городянином, мені здається, ще такий критерій треба назвати, що ти дійсно вболіваєш за це місто, ти небайдужий до того, що відбувається, ти соціально активний. <...> Тобі небайдуже, що з твоїм будинком відбувається, з будинком, мікрорайоном, тобто на все місто це поширюється. Ти це органічно сприймаєш, як своє»* (ККА).

9. Головний критерій для городянина — самоусвідомлення: *«Как он решит, так і будет»* (БАВ).

Водночас як у відповідях корінних городян, так і у відповідях мігрантів трапляється акцент на індивідуальних характеристиках людини, на її здатності до акультурації в міському середовищі: *«Є такі, які проживають в місті, і з них це село ніколи не виходить. Ну, просто відчутно, людина, вона живе тими проблемами»* (БІМ); *«Це залежить не від часу, залежить від самої людини. <...> Я багато бачив випадків, коли, там, десять років живе в місті, ну, селяк, видно по ньому, що він селяк»* (ЛАМ); *«Хочеш, да, виглядати “гарадскім”, але не дуже виходить, ти імітуєш це»* (ККА). Таким чином, можливість стати городянином залежить від індивідуальної здатності до асиміляції, а не просто від виконання переліку обов'язкових умов.

Утім, чимало опитаних у Вінниці зауважили, що це місто не має яскраво вираженої власної міської культури, а тому недоцільно аналізувати атрибути городянина на його прикладі: *«Вінниця — поганий приклад городянства, один із найбільш невдалих, я не знаю, коли з'явиться якась надбудова у вигляді адекватної міської культури. В нас тільки десь останній рік нормальна кількість музичних заходів у місті»* (ЛЮВ); *«Якщо подивитися на нашу Вінницю, то до класичного міста не можна віднести це місто, тобто це містечко, містечковий тип, це не те місто, не мегаполіс, не Київ, не Дніпропетровськ, не Харків. Тут важко однозначно сказати. Практично це всі вихідці з села в якомусь поколінні — в першому, другому, третьому»* (БІМ).

На нашу думку, репрезентація подібного типу міста в дослідженні необхідна як ілюстрація типової для України території фронтиру між сільською й міською культурою, що характерна для більшості провінційних міст. Саме на цих особливостях вінницької міської культури наголошує Т. Соломонова. За умов, коли одне покоління сільських мігрантів у містах швидко змінювало інше, міська культура не встигала їх асимілювати, що спричинило видозміну самої міської культури [3, с. 382]. Ми так само вважаємо, що, незалежно від того, якими є особливості культури конкретного міста, і наскільки вона зазнала руралізації, усе одно це міська культура.

Що стосується визначення городянина, то, на нашу думку, воно неможливе без застосування бінарної опозиції село / місто. Відтак головним критерієм того, щоб уважати себе городянином, є відсутність альтернативних варіантів ідентичності (сільської, ситуативної, подвійної). Це у свою чергу можливо лише за умови відсутності регулярних контактів із сільською культурою, а отже, коли батьки, дідусі, бабусі та інші родичі городянина так само не мають подібних контактів. Мігрант, який вважає себе носієм міської ідентичності, завжди буде пояснювати, чому він має на

це право, натомість городянин сприймає свою міську ідентичність як даність, що не вимагає тлумачень, адже ніким іншим він уявити себе не може.

Таким чином, серед мігрантів із села, які проживають у місті, спостерігається чотири типи ідентичності: міська, сільська, ситуативна та подвійна. Результати проведеного опитування дають змогу стверджувати, що най-

більше для приїжджих характерні подвійна й ситуативна ідентичності. Утім, і серед мігрантів, і серед городян відсутнє чітке розуміння атрибутів міського жителя. Найбільша кількість опитаних вважають городянином того, хто народився в місті, однак, на нашу думку, головною ознакою є відсутність інших варіантів ідентичності й регулярних контактів із сільською місцевістю.

1. Алісов Д. А. Урбанизация и культура / Д. А. Алісов // Городская культура Сибири: история и современность. – Омск, 1997. – С. 3–15.

2. Мусієздов А. А. Соціологічна концепція городської ідентичності : монографія / А. А. Мусієздов. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – 372 с.

3. Соломонова Т. Р. Деякі спостереження за міською культурою Вінниці ХХ – початку

ХХІ ст. / Т. Р. Соломонова // Минуле і сьогодення. – Вінниця, 2007. – С. 379–385.

4. Туров І. С. Городской образ жизни: теоретический аспект / И. С. Туров // Социологические исследования. – 1995. – № 1. – С. 131–134.

5. Українське студентство у пошуках ідентичності : монографія / за ред. В. Л. Арбеніної, Л. Г. Сокур'янської. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 520 с.

Список інформантів

БАВ – Баліцький Андрій Володимирович, 1987 р. н. Записала Т. Полек у січні 2015 р. у м. Вінниці.

БВЮ – Боярський Віталій Юрійович, 1989 р. н., родом із с. Капустяне Глушетьського р-ну Хмельницької обл. Записала Т. Момот 2013 р. у м. Вінниці.

БІМ – 1978 р. н., родом із м. Калинівки Калинівського р-ну Вінницької обл. Записала Т. Момот 2011 р. у м. Вінниці.

БЮС – 1985 р. н. Записала Т. Момот 2013 р. у м. Києві.

ГАЮ – Гірний Андрій Юрійович, 1991 р. н., родом із с. Михайлівці Красилівського р-ну Хмельницької обл. Записала Т. Момот у серпні 2011 р. у с. Михайлівці Красилівського р-ну Хмельницької обл.

ГГМ – 1980 р. н., родом із с. Мітлинці Гайсинського р-ну Вінницької обл. Записала Т. Момот 2011 р. у м. Вінниці.

ГМЮ – Гірний Микола Юрійович, 1989 р. н., родом із с. Михайлівці Красилівського р-ну Хмельницької обл. Записала Т. Момот у серпні 2011 р. у с. Михайлівці Красилівського р-ну Хмельницької обл.

ГОВ – Гаврилук Олександр Володимирович, 1992 р. н., родом із с. Михайлівці Красилівського р-ну Хмельницької обл. Записала Т. Момот у серпні 2011 р. у с. Михайлівці Красилівського р-ну Хмельницької обл.

ЖНВ – 1975 р. н., родом із с. Одая Тульчинського р-ну Вінницької обл. Записала Т. Момот 2011 р. у м. Вінниці.

КВГ – 1988 р. н., родом із с. Северинівка Троянецького р-ну Вінницької обл. Записала Т. Момот у вересні 2011 р. у м. Києві.

ККА – Кобченко Катерина Аркадіївна, 1975 р. н. Записала Т. Полек у грудні 2014 р. у м. Києві.

ЛАМ – Лещук Андрій Миколайович, 1986 р. н., родом із с. Плисків Погребищенського р-ну Вінницької обл. Записала Т. Момот у липні 2011 р. у м. Вінниці.

ЛЮВ – Лазаренко Юлія Валеріївна, 1988 р. н. Записала Т. Полек у січні 2015 р. у м. Вінниці.

МІА – Мастюк Ірина Анатоліївна, 1989 р. н. Записала Т. Момот у липні 2011 р. у м. Вінниці.

СВВ – Сагун Віолетта Василівна, 1988 р. н., родом із с. Червона Слобода Черкаського р-ну Черкаської обл. Записала Т. Полек у січні 2015 р. у м. Києві.